

VYTAUTAS STEPONAS VAIČIŪNAS *
ALFONSAS MOTUZAS **

Uniwersytet Witolda Wielkiego w Kownie

ETNICZNO-KULTUROWE STYCZNOŚCI POLSKICH I LITEWSKICH ZWYCZAJÓW OBRZĘDOWYCH W POBOŻNOŚCI DO ŚW. KAZIMIERZA

Na liturgię Kościoła katolickiego składa się msza św. oraz obrzędy nabożeństw dodatkowych, inaczej zwane praktykami pobożności ludowej, które są wykonywane poza mszą św. w miejscowym języku¹. Termin „pobożność ludowa” obejmuje „różne przejawy kultu prywatnego lub wspólnotowego wynikającego z wiary chrześcijańskiej, które wyrażają się nie przez formy liturgiczne, lecz czerpiąc wzory z ducha i kultury własnego narodu”². Praktyki te są inspirowane przez liturgię. Niektóre z nich zostały zatwierdzone dokumentami wydanymi przez Stolicę Apostolską lub biskupów, a znaczna część jest dziedzictwem kultu lokalnych Kościołów lub wspólnot zakonnych. Są one odprawiane z zachowaniem przepisów i zasad, „zgodnie ze zwyczajami lub prawnie zatwierdzonymi księgami”³. Tak więc dodatkowe obrzędy modlitewne, inaczej zwane praktykami pobożności ludowej, są przeznaczone dla szerokich rzesz ludu chrześcijańskiego.

Obecnie tradycyjne ludowe praktyki modlitewne na Litwie są spotykane w rocznym cyklu kalendarza kościelnego, w poszczególnych dniach wspomnień, w okresie świąt państwowych oraz w nabożeństwach dodatkowych i wyrażają się w postaci różnorodnych modlitw i pieśni: godzinki o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej

---

* **Vytautas Steponas Vaičiūnas**, dziekan Wydziału Teologii Uniwersytetu Witolda Wielkiego (Kowno), doktor nauk humanistycznych (teologii), docent Uniwersytetu Witolda Wielkiego, przewodniczący kolegium redakcyjnego czasopisma „Soter”, wydawanego przez Wydział Teologii tegoż uniwersytetu.

** **Alfonsas Motuzas**, profesor Uniwersytetu Witolda Wielkiego (Kowno), doktor habilitowany nauk humanistycznych, starszy pracownik naukowy Instytutu Muzykologii Uniwersytetu Klajpedzkiego, członek Litewskiej Katolickiej Akademii Nauk.

¹ *Liturgijos apžvalga*, Knygą parengė: s. O. Baliūnaitė ACJ; s. E. Bedalytė ACJ. Tekstus papildė kun. V. Šimkūnas SJ. [*Przegląd liturgii*, opracowały: s. O. Baliūnaitė ACJ; s. E. Bedalytė ACJ. Tekst uzupełnił ks. V. Šimkūnas SJ] Kaunas 1996, s. 74.

² Dievo kulto ir sakramentų kongregacija, *Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadovas* [Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*], „Bažnyčios žinios”, Vilnius II (179)/2003, s. 17. (tłum. cytatu na jęz. polski pochodzi z <http://www.kkbids.episkopat.pl/anamnesis/33/4c.htm> z dnia 25 IV 2006 r.)

³ **Vatikanas II Susirinkimas**, *Konstitucija apie šventąją liturgiją* „*Sacrosanctum concilium*”, [Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej* „*Sacrosanctum Concilium*”], Vilnius 1968, 13. (tłum. cytatu na jęz. polski pochodzi z <http://www.kkbids.episkopat.pl/dokumenty/vii/konstit/1.htm> z dnia 25 IV 2006 r.)

Maryi Panny, różaniec Najświętszej Maryi Panny (odmawiany i śpiewany), różaniec o Najśladszym Imieniu Jezus, Wzgórza Kalwarii Żmudzkiej, droga krzyżowa, gorzkie żale, egzekwie żałobne (psalmy), pieśni za zmarłych. Wśród wielu innych świąt w kalendarzu są też święta przeznaczone ku czci litewskich świętych i błogosławionych. W dziejach narodu litewskiego spotykamy wielu wspaniałomyślnych, wielkich ludzi, mądrych władców, nieustraszonych mężów oraz znanych naukowców. Spośród takich Kościół ogłosił świętym jedynie królewicza Kazimierza. Obecnie na kanonizację czekają błogosławiony arcybiskup Jerzy Matulewicz oraz błogosławiony Michał Giedroyc.

Zarówno na Litwie, jak i na świecie wydano drukiem wiele naukowych materiałów z zakresu teologii, historii, sztuki (ikonografii), dotyczących kultu św. Kazimierza. Jednakże na Litwie, jak dotąd, nie stwierdzono istnienia literatury poświęconej zwyczajom ludowej pobożności do św. Kazimierza. Epizodycznie problematyka ta zyskała odzwierciedlenie w wydanej w 1993 r. pracy etnolog Angelė Vyšniauskaitė⁴, w opublikowanym w 2004 r. artykule Alfonsasa Motuzasa⁵ oraz w materiałach z letnich etnograficzno-religioznawczych badawczych ekspedycji terenowych podjętych w latach 1999–2005⁶.

Jak wynika ze źródeł historycznych, kult św. Kazimierza na Litwie jest zjawiskiem lokalnym, gdyż w sposób szczególny jest czczony jedynie w poszczególnych regionach Litwy, posiadających zarówno historyczne, jak i geograficzne powiązania z Polską (Auksztota i litewska Suwalszczyzna). Taki stan rzeczy tłumaczą następujące fakty historyczne: papież Klemens VIII kanonizował św. Kazimierza i w swojej bulli z dnia 7 XI 1602 r. świętu św. Kazimierza na Litwie i w Polsce nadał status wyższego przywileju liturgicznego (*sub ritu duplici*), innymi słowy – kult św. Kazimierza uznał za lokalny, obecny wyłącznie na Litwie i w Polsce. Jego następca papież Paweł V ogłosił św. Kazimierza świętym powszechnym, włączając tym samym modlitwy ku czci św. Kazimierza do mszału i brewiarza. W 1636 r. papież Urban VIII ogłosił św. Kazimierza patronem Litwy i zezwolił na świętowanie jego święta poprzez uroczystą liturgię. Dlatego też św. Kazimierz otrzymał tytuł *Magnus Ducatus Lituanius*⁷.

Z racji łączących Polskę i Litwę ścisłych więzi katolickich, głównym celem artykułu jest wykazanie etniczno-kulturowego zazębiania się zwyczajów obrzędowych Polaków i Litwinów w pobożności do św. Kazimierza. Aby osiągnąć wytyczony cel, postanowiono przedstawić obrzędowe zwyczaje pobożności do św. Kazimierza na Litwie i określić źródła pochodzenia badanych fenomenów oraz

⁴ A. Vyšniauskaitė, *Mūsų metai ir šventės [Nasz rok i święta]*, Vilnius 1993.

⁵ A. Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje. Vadovėlis aukštosioms mokymams [Katolickie praktyki pobożności ludowej na Litwie. Podręcznik dla szkół wyższych]*, Kaunas 2004.

⁶ *1999–2005 vasaros lauko ekspedicijų medžiaga [Materiały z letnich ekspedycji terenowych 1999–2005]*, [w:] Śv. Antano religijos studijų instituto folklorinio kabineto medžiaga [Materiały pracowni folklorystycznej Instytutu Studiów Religijnych św. Antoniego], Kretinga 2005.

⁷ *Tikėjimas ir gyvenimas. Knyga jaunuoliams. Tarpdiecezinė katechetinė komisija [Wiara i życie. Książka dla młodzieńców]*. Międzydiecezjalna Komisja Katechetyczna], Kaunas 1992, s. 139.

ich międzykulturowo-etniczne punkty styczności. Założono hipotezę, że obrzędowe zwyczaje pobożności do św. Kazimierza są obeliskiem duchowości Polaków i Litwinów i odzwierciedlają pamięć walk o wolność religijną przeciwko pogaństwu, protestantyzmowi, islamowi oraz prawosławiu. Wpłynęły na to historyczne wydarzenia geopolityczne, a także działalność na Litwie bractw i kolegów jezuitów oraz ich misje i zakres tych misji.

Badanie rozpoczęliśmy od analizy wydań litewskiego kompendium katolickiego za lata 1999–2005, w wyniku której stwierdzono, że na Litwie istnieje 15 świątyń pw. św. Kazimierza. Są to kościoły: w archidiecezji wileńskiej – w Nowej Wilejce (lit. Naujoji Vilnia), Miednikach Królewskich (lit. Medininkai), Powiewiórce (lit. Pavoverė) i Wilnie (lit. Vilnius); w archidiecezji kowieńskiej – w Żmujdkach (lit. Žemaitkiemis; w niektórych późniejszych źródłach polska wersja nazwy miejscowości podawana jest również jako Żemajtkiemie) i Łączynowie (lit. Lančiūnava); w diecezji wyłkowyskiej – w Olicie (lit. Alytus), Iglówce (lit. Igliauka), Lokajciach (lit. Lekėčiai) i Kuciunach (lit. Kučiūnai); w diecezji telszkiej – w Wieżajciach (lit. Vėžaičiai), miejscowości Saugos (d. niem. Saugen, wersja polska nazwy miejscowości nieznana lub nie istnieje) i Kłajpedzie (lit. Klaipėda); w diecezji poniewieskiej – w Komajach (lit. Kamajai) i Bałtryszkach (lit. Baltriškės). Z analizy wynika również, że spośród istniejących na Litwie 5 diecezji i 2 archidiecezji dwie diecezje – koszedarska i szawelska – nie posiadają kościołów pw. św. Kazimierza⁸.

Na podstawie źródeł historiograficznych oraz materiałów z letnich badawczych wypraw terenowych w latach 1999–2005, organizowanych przez pracownię folkloru w Instytucie Studiów Religioznawczych św. Antoniego przy Wydziale Teologii Katolickiej Uniwersytetu Witolda Wielkiego, stwierdzono, że obrzędowe zwyczaje pobożności do św. Kazimierza są spotykane jedynie w parafiach w Żmujdkach, Bałtryszkach, Wilnie, Powiewiórce, Miednikach, Kuciunach, Wieżajciach i Iglówce⁹ (patrz mapa: Kościoły pw. św. Kazimierza oraz miejsca ludowej pobożności do św. Kazimierza na Litwie).

Z mapy wynika, że piętnaście znajdujących się na Litwie kościołów pw. św. Kazimierza usytuowanych jest na Litwie Wschodniej, Południowej, Środkowej oraz Zachodniej. Widzimy również, że obrzędowe zwyczaje pobożności do św. Kazimierza są spotykane jedynie na etnograficznych terenach Litwy Wschodniej i Południowej, a połączone z sobą miejsca te tworzą jak gdyby mur obronny przed protestantyzmem od strony północno-wschodniej oraz prawosławiem od strony wschodniej.

⁸ *Katalikų Žinynas [Kompendium katolickie]*. Vilnius 1999–2000; 2001; 2002; 2003; 2004.

⁹ *1999–2005 vasaros lauko ekspedicijų medžiaga [Materiały z letnich ekspedycji terenowych 1999–2005]*...

Legenda:

- † – Miejscowości, w których istnieją kościoły pw. św. Kazimierza.
 X – Miejscowości, w których występują obrzędowe zwyczaje pobożności do św. Kazimierza.

Mapa. Kościoły pw. św. Kazimierza oraz miejsca ludowej pobożności do św. Kazimierza na Litwie

W Żmujdkach, znajdujących się na Litwie Wschodniej (Auksztota), nieopodal miasta Wiłkomierz (lit. Ukmergė), do czasu II wojny światowej podczas obchodów święta św. Kazimierza po mszy św. na dziedzińcu kościelnym wystawiano 12 przenośnych chorągwi, stanowiących stacje przedstawiające drogę pobożnego żywota św. Kazimierza, które były obchodzone w formie procesji, podczas której śpiewano litanie do św. Kazimierza. Na drogę pobożnego żywota św. Kazimierza składało się 12 stacji: stacja I – Narodzenie św. Kazimierza; stacja II – Odpoczynek na ziemi; stacja III – Szczególna pobożność do Chrystusa ukrzyżowanego; stacja IV – Oddawanie czci Najświętszej Maryi Pannie i św. Stanisławowi poprzez pieśni; stacja V – Pośród nocy modlący się przy kościele okradziony przez złodziei; stacja VI – Czciel mszy św.; stacja VII – Wyrzekający się nieczystości; stacja VIII – Lekarz chorych; stacja IX – Wyznaczający drogę; stacja X – Opiekun żołnierzy; stacja XI – Ratunek w nieszczęściu; stacja XII – Odbiorca tytułu Świętego¹⁰.

¹⁰ 1999–2005 *vasaros lauko ekspedicijų medžiaga* [Materiały z letnich ekspedycji terenowych 1999–2005]...

Analiza materiałów z zakresu badań nad sztuką pokazuje, że źródła tego obrzędowego zwyczaju pobożności sięgają książkowych rycin miedziorytniczych z XVII w. W Gabinetcie Rycin Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie znajdują się grafiki z 1600 r. autorstwa rytownika z Rzymu Jakuba Lauro (*Giacomo Lauro*, Jacobus Laurus, 1584–1637) oraz Michała Lauro (*Michl(e) Lauro*, prawdopodobnie spokrewnionego z Jakubem Lauro), na których przedstawiono św. Kazimierza w 12 epizodach z jego życia i dokonanych cudów; bardzo prawdopodobne, że były one przeznaczone do „pobożności praktycznej”¹¹. Wokół rysunku centralnego znajdują się sceny tradycyjne lub bardziej dokładnie znane z hagiografii świętego królewicza (prawie wszystkie sceny oraz niemal w takiej samej kolejności są spisane w pierwszych oficjalnych tekstach liturgicznych poświęconych św. Kazimierzowi, opublikowanych w Rzymie w 1603 r.)¹²: 1) zrodzony z ojca króla polskiego Kazimierza III i matki, córki imperatora, Elżbiety¹³; 2) zrzeka się miękkiego łoża, by spać na ziemi¹⁴; 3) ze szczególną pobożnością czci Chrystusa ukrzyżowanego¹⁵; 4) chwałę dziewiczej Matki Bożej i św. Stanisława głosi śpiewem¹⁶; 5) zwykłego modlić się w nocnej porze u drzwi świątyni zbójcy z szat okradają¹⁷; 6) słuchając mszy św. doznaje uniesienia¹⁸; 7) nieczyste kobiety z zalecenia lekarzy sprowadzone chore odpędza¹⁹; 8) po śmierci leczy chorych na różne dolegliwości²⁰; 9) ukazuje się po śmierci wojsku polskiemu i przeprowadza je przez rzekę²¹; 10) po złożeniu mu ślubowania odnoszą znaczne zwycięstwo²²; 11) ukazawszy się Polakom, ratuje ich z niebezpieczeństw rzeki²³; 12) przez Leona X do Katalogu Świętych wpisany²⁴.

¹¹ S. Maslauskaitė, *Neregėtas Šventasis Kazimieras [Niewidziany Święty Kazimierz]*, „Naujasis Židynys-Aidai”, Vilnius 2005, t. 6, s. 233, 235.

¹² *Officium S. Casimiri Confessoris per Totum poloniae Regnum & magnum Lituaniae Ducatum ex Decreto S. D. N. Clementis VIII. Pont. Max...*, Romae, 1603, „Naujasis Židynys-Aidai”, Vilnius 2005, t. 6, s. 233.

¹³ *Patre Casimiro III Rege Poloniae Matre Elisabetha filia imperatoris nascitur*, „Naujasis Židynys-Aidai”, Vilnius 2005, t. 6, s. 233.

¹⁴ *Neglecto molli strato in terra cubat*, „Naujasis Židynys-Aidai”, Vilnius 2005, t. 6, s. 233.

¹⁵ *Christum Cruci affixum praecipua pietate colit*, „Naujasis Židynys-Aidai”, Vilnius 2005, t. 6, s. 233.

¹⁶ *Deiparae Virginis et S. Stanislai laudes carminibus celebra(n)t [!]*, „Naujasis Židynys-Aidai”, Vilnius 2005, t. 6, s. 233.

¹⁷ *Noctu ad templi fores orare solitus a latronib(us) uestibus spoliatur*, „Naujasis Židynys-Aidai”, Vilnius 2005, t. 6, s. 233.

¹⁸ *Dum Sacrum Missae officium audit, a sensibus abstrahitur*, „Naujasis Židynys-Aidai”, Vilnius 2005, t. 6, s. 233.

¹⁹ *Impuras foeminas Medicorum consilio adductas aegrota(n)s abigit*, „Naujasis Židynys-Aidai”, Vilnius 2005, t. 6, s. 233.

²⁰ *Varijs affectos morbis post mortem sanat*, „Naujasis Židynys-Aidai”, Vilnius 2005, t. 6, s. 233.

²¹ *Exercitum Polonum post morte(m) ei apparens per fluvium traducit*, „Naujasis Židynys-Aidai”, Vilnius 2005, t. 6, s. 233.

²² *Voto ad eum facto insignem uictoriam referunt*, „Naujasis Židynys-Aidai”, Vilnius 2005, t. 6, s. 233.

²³ *Polonis apparens periculo fluminis eos erripit*, „Naujasis Židynys-Aidai”, Vilnius 2005, t. 6, s. 233.

²⁴ *A Leone X in Catalogum Sanctorum refertur*, „Naujasis Židynys-Aidai”, Vilnius 2005, t. 6, s. 233.

Źródła historyczne litewskiego Kościoła katolickiego donoszą, że pierwszy kościół w Żmujdkach wzniesli jezuita w 1568 r., ale dopiero 23 VIII 1577 r. osiedlili się przy kościele, gdy biskup (później kardynał) Jerzy Radziwiłł przekazał im Żmujdki. Jezuita zadomowili się tu nie w celu walki z protestantyzmem, co w owym czasie było naturalną kolejną rzeczą, lecz z resztkami pogaństwa, które wówczas było silnie zakorzenione w tych okolicach. W 1586 r. patronem świątyni obrano św. Kazimierza²⁵. Wielce prawdopodobne, że jedną z przesłanek nadania kościołowi wezwania św. Kazimierza było szerzenie nauki katolickiej w miejscach żywotnego pogaństwa. Mieszkający w Żmujdkach jezuita rejestrowali objawy pogaństwa, opisywali co ciekawsze materiały etnograficzne i przesyłali je do swego centrum w Rzymie.

Rezultaty misyjnej działalności jezuitów ujawniają się w późniejszych wydawnictwach historycznych, mówiących o tym, że w trudnych czasach szerzenia przez władze carskie prawosławia kult św. Kazimierza był symbolem walki o wolność wyznania. Świadczy o tym następujący fakt historyczny: „W 1892 r., gdy kościółek w Żmujdkach spalił się na skutek pożaru, został on przez miejscowych parafian w jedną noc odbudowany i wyświęcony. Ówczesnym władzom to się nie spodobało i proboszcza parafii ks. Gulbinasa wywieziono na zesłanie”²⁶.

Po zestawieniu materiałów źródłowych z ekspedycji terenowych z opublikowanym materiałem naukowym widzimy, że obrzędowy zwyczaj obchodzenia wystawionych w postaci chorągwi 12 stacji drogi pobożnego żywota św. Kazimierza jest tożsamy ze znajdującymi się w Gabinetce Rycin Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie grafikami z 1600 r. autorstwa rzymskich rytowników Jakuba Lauro i Michała Lauro, których kopie dotarły do Żmujdek na skutek misji członków Towarzystwa Jezusowego.

Inny przejaw duchowego życia św. Kazimierza spotykamy w Wilnie. Od dawna, obok obchodów święta ku czci św. Kazimierza, dnia 4 marca lud świętuje tam tzw. „Kaziuki”, czyli jarmark (kiermasz) św. Kazimierza²⁷. W czasach obecnych „Kaziuki” odbiegają od religijnych obchodów święta św. Kazimierza. Na kiermaszu handluje się przedmiotami używanymi w gospodarstwie rolnym oraz innymi akcesoriami gospodarstwa domowego. Na kiermaszu sprzedaje się wiele misternie uplecionych palm wileńskich – głównego symbolu tego święta. Źródła historyczne donoszą, że od zarania „Kaziuków” palmy do Wilna były przywożone z miejscowości Zameczek (lit. Pilaitė), znajdującej się w odległości sześciu kilometrów na północny zachód od wileńskiej Starówki. Wiadomo, że od początku XVII w. do 1773 r. Zameczek był własnością zakonu jezuitów (przedtem działała tam prowadzona przez nich kaplica) i członkowie Towarzystwa Jezusowego organizowa-

²⁵ Br. K v i k l y s, *Lietuvos bažnyčios, Kauno arkivyskupija [Litewskie kościoły. Archidiecezja kowieńska]*, t. 3, Chicago 1983, s. 475–476.

²⁶ Tamże, s. 476.

²⁷ A. V y š n i a u s k a i t ė, *Mūsų metai ir šventės [Nasz rok i święta]*, Kaunas 1993, s. 19, 20, 42–44.

li stąd procesje do Wilna z palmami na cześć św. Kazimierza, a podczas procesji grano na instrumentach sygnałowych (dętych blaszanych)²⁸.

Źródła procesji z palmami ku czci św. Kazimierza tkwią w Ewangeliach. Możemy uznać, że radosny wjazd Jezusa do Jerozolimy stanowi prapoczątek chrześcijańskich procesji kościelnych. Wjazd ten jest opisany we wszystkich czterech Ewangeliach. Różnią się jedynie w szczegółach: „Ogromny tłum słał swe płaszcze na drodze, inni obcinali gałązki z drzew i ścielili na drodze. A tłumy, które Go poprzedzały i które szły za Nim, wołały głośno: *Hosanna* Synowi Dawida! *Błogosławiony Ten, który przychodzi w imię Pańskie! Hosanna* na wysokościach!” (Mt 21,8-9).

Procesje w Kościele katolickim zwykle się dzielić na liturgiczne lub powszechne (*processiones ordinariae*), nadzwyczajne lub szczególne (*processiones extraordinariae*), ogólne i lokalne. W poszczególnych krajach lub regionach procesje Kościoła katolickiego posiadają specyficzne, narodowe zabarwienie, jednak zachowują powszechnie obowiązujący porządek i miejscowe zwyczaje²⁹. Podczas procesji biją dzwony, wierni śpiewają pieśni, litanie, często procesjom towarzyszy muzyka (bębny, trąby i in.)³⁰. Tradycja śpiewu w pochodach znana była już w XVI w. w Polsce³¹. Zdaniem polskich naukowców, powszechny na Litwie zwyczaj śpiewania pieśni i grania na sygnałowych instrumentach muzycznych podczas procesji wywodzi się z Polski. Teksty modlitw i pieśni wykonywanych podczas przejścia od jednego kościoła do drugiego, od jednego krzyża do drugiego, Polacy „ubrali” w melodię, by więcej było śpiewu niż ciszy³². Jak wiadomo, król Lewicz Kazimierz również był miłośnikiem muzyki. Po otwarciu w 1604 r. jego trumny, tuż obok głowy znaleziono pergamin z modlitwą św. Bernarda *Omni die dic Mariae (Dnia każdego sław Maryję)*. Kazimierz ukochał ten tekst, wciągnął go do swoich codziennych modlitw i żył jego treścią.

Podczas procesji odgrywano scenki³³, odmawiano, śpiewano bez lub przy akompaniamencie instrumentów muzycznych litanie do Najświętszej Maryi Panny, św. Kazimierza, pieśń *Sub tuum praesidium* i antyfonę o św. Kazimierzu *Hic vir despiciens mundur*³⁴. Modlitwy, pieśni i muzyka wykonywana w czasie procesji były znakiem wdzięczności dla św. Kazimierza za zwycięstwa nad wrogiem – na pamiątkę zwycięstwa Chodkiewicza nad Turkami pod Chocimiem oraz na znak pamięci zaprzestania w 1666 r. wojny z Turkami³⁵.

²⁸ A. Stasiulevičiūtė, *Verbas atnešė jėzuitai [Palmy przynieśli jezuitai]*, „Katalikų pasaulis”, Vilnius 2003, 3(152), s. 31.

²⁹ *Encyklopedija kościelna*, t. 21, Warszawa, 1896, s. 451.

³⁰ L. Gričiūtė, *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Vilniuje [Kościelne procesje w Wilnie w XVII–XVIII w.]*, „Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis” [„Rocznik Litewskiej Katolickiej Akademii Nauk”], Vilnius 2002, t. 21, s. 343.

³¹ R. Rak, *Śpiewy w czasie drogi krzyżowej*, [w:] *Droga krzyżowa*, oprac. J. Kopeć, Poznań 1987, s. 439.

³² A. Chada, *Śpiewnik kalwaryjski*, Kalwaria Zebrzydowska 1984, s. 34.

³³ S. Rabiakauskas, *Krikščioniškoji Lietuva [Chrześcijańska Litwa]*, Vilnius 2002, s. 219.

³⁴ *Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, t. 1–3, Wilno 1910, s. 293–294.

³⁵ Tamże, s. 112, 386, 407.

Zwyczaj stosowania różnorodnych form dźwiękowych (granie na sygnałowych instrumentach muzycznych) podczas obchodów święta św. Kazimierza został zaczerpnięty z uroczystości ku czci św. Kazimierza w Wilnie: „Dalej w procesji szli muzykanci [...]. Zbliżając się do Katedry, słychać było hurkot dźwięków, trąkotanie strzelb i bicie dzwonów”³⁶. Donośne i efektywnie brzmiące dźwięki muzycznych instrumentów dętych były symbolem posłańca wzywającego do walki, symbolizowały początek wydarzenia oraz dźwiękową łączność z Bogiem. Ich użycie nie było dziełem przypadku – to znak owego okresu. W tym czasie litewska szlachta, władcy i duchowieństwo za przykładem polskiego duchowieństwa i sfer wyższych zaczęli zakładać kapele. W polskiej muzycznej kulturze religijnej kapele instrumentalne są znane już od XVII w. Świadczy to o tym, iż popularny w Wilnie obrzędowy zwyczaj grania na sygnałowych instrumentach muzycznych podczas uroczystości ku czci św. Kazimierza wywodzi się z Polski.

Po ostatecznym rozbiórce w 1795 r. państwa litewsko-polskiego przez ościenną kraj Litwa przypadła Rosji. Rosyjskie władze dążyły do zruszczenia Litwinów i propagowały prawosławie. Tym samym, zdając sobie sprawę z tego, że Litwini uważają św. Kazimierza za swego opiekuna w niebie, zaczęto utrudniać oddawanie czci św. Kazimierzowi: wileński kościół pw. św. Kazimierza zamieniono na cerkiew, zakazano obchodów święta św. Kazimierza.

W okresie sowieckim (1953 r.), po zamknięciu wileńskiej katedry i przekształceniu jej w muzeum sztuki, trumna ze zwłokami św. Kazimierza została przeniesiona do kościoła Świętych Piotra i Pawła na Antokolu. Po zmianach politycznych i odzyskaniu przez litewskich katolików wileńskiej katedry, dnia 4 III 1989 r. zwłoki św. Kazimierza wróciły na miejsce swego pierwotnego spoczynku.

Tak więc organizowane w Wilnie procesje ku czci św. Kazimierza, obchodzenie 12 stacji drogi pobożnego żywota św. Kazimierza w parafii w Żmujdkach, śpiewanie pieśni i litanii do św. Kazimierza oraz granie na sygnałowych instrumentach muzycznych (dętych blaszanych) ma bezpośredni związek ze świętością św. Kazimierza oraz jest symbolem odzwierciedlającym walki Polaków i Litwinów o wolność religijną przeciwko pogaństwu, protestantyzmowi, prawosławiu i islamowi.

Inny zwyczaj obrzędowej pobożności do św. Kazimierza spotykamy na Litwie Wschodniej, w Aukstocie, na pograniczu z protestancką Łotwą i prawosławną Białorusią, tj. w parafii św. Kazimierza w Bałtryszkach, w diecezji poniewieskiej, gdzie podczas obchodów święta św. Kazimierza leżano krzyżem³⁷. Źródła historyczne donoszą, że pierwszy kościół katolicki w Bałtryszkach wybudowano w 1913 r. w celu przeszkodzenia w szerzeniu rusyfikacji i prawosławia przez sąsiednią Rosję oraz działający w pobliżu klasztor prawosławny. Miejscowi miesz-

³⁶ *Theatrum s Casimiri, in quo ipsius prosapia, vita, miracula et illustris pompa in solemni eiusdem apotheoseos instauratione, Vilnae Lithuaniae metropoli ... instituta graphice proponuntur*, [Vilnius]; TASJ 1604, s. 49, 55.

³⁷ 1999–2005 vasaros lauko ekspedicijų medžiaga [Materiały z letnich ekspedycji terenowych 1999–2005]...

kańcy, nie szczędząc sił, walczyli z Rosjanami. Przed 1930 r. modlono się już tu w języku litewskim, a Ewangelię czytano po polsku, w kościele nad ołtarzem był zawieszony metalowy wizerunek Najświętszej Maryi Panny, przypominający obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej³⁸. Również jedną z katolickich form pobożności, symbolizujących opór wobec Kościoła prawosławnego, było praktykowane tu leżenie krzyżem na ziemi. O obrzędowym zwyczaju leżenia na ziemi krzyżem w 1607 r. mówi jezuita S. Rostowski, opisując odbywającą się w Wilnie procesję pokutną: „Śpiewając pieśni, młodzież szła do kościoła św. Stefana. Stamtąd, po zakończeniu mszy św. i położeniu się krzyżem na ziemi, wszyscy ruszają do kaplicy św. Kazimierza w Katedrze”³⁹.

Obrzędowy zwyczaj leżenia krzyżem przyszedł na Litwę razem z chrześcijaństwem. Pierwsze wzmianki o pochodzeniu tego zwyczaju znajdujemy już w Piśmie Świętym, mówiącym o częstym padaniu na twarz przed Panem (Rdz 17,3; Pwt 9,18; Ne 8,6; Tb 12,16; Jdt 9,1; 10,1-2; 2 Mch 10,4; Mk 5,22; Mt 26,39; Ap 4,10). Padanie krzyżem przez modlących się przy stacjach lub świętych obrazach jest wyrazem ich szacunku wobec tego kultu. W polskiej literaturze po raz pierwszy pisał o tym w 1582 r. Jakub Wujek w swojej *Postylli*. Akcentuje on odwiedzanie 7 stacji i uczczenie ich starym zwyczajem – poprzez leżenie krzyżem na ziemi⁴⁰.

Powyższe dane dotyczące zwyczaju leżenia krzyżem na ziemi sugerują, że zwyczaj ten do Bałtrzysek przywędrował z Jerozolimy przez Polskę i Wilno.

Specyficzne formy pobożności do św. Kazimierza spotykamy na Wileńszczyźnie. Na Litwie Południowo-Wschodniej, w etnograficznym regionie Dzukiji, w Powieściwórcie (archidiecezja wileńska) w czasie obchodów święta św. Kazimierza przez cały dzień (również podczas mszy św. – uwaga autora), jeszcze w połowie XX w., miejscowe kobiety chodziły boso oraz z zakrytymi chustą włosami i twarzą, zaś w kościele w Miednikach czczono skrawki płótna, którym wcześniej były okryte relikwie św. Kazimierza⁴¹. Źródła historyczne mówią, że zwyczaje obrzędowe wiążące się z zakrywaniem włosów, twarzy oraz chodzeniem boso mają związek z procesjami na cześć św. Kazimierza i są znane w Wilnie. Mówi się w nich o tym, że już podczas pierwszych procesji ku czci św. Kazimierza w 1527 r. zadziwiała pobożność kobiet: większość z nich miała zasłonięte twarze, włosy i była boso. To nie tylko te „z ludu, których stopy twardej kamień poznały, [...] lecz również wykształcone, z wysokich domów, piękne, wystrojone, eleganckie, któ-

³⁸ Br. K v i l y s, *Lietuvos bažnyčios, Panevėžio vyskupija* [Litewskie kościoły. Archidiecezja poniewieśka], t. 4, Chicago 1984, s. 108–109.

³⁹ S. R o s t o w s k i, *Litvanicarum Societatis Iesu historiarum provincialium auctore Stanislao Rostowski, ex eadem societate et provincia sacerdote*, Vilnae 1877, s. 216.

⁴⁰ A. M o t u z a s, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms* [Katolickie praktyki pobożności ludowej na Litwie. Podręcznik dla szkół wyższych], Kaunas 2004, s. 352.

⁴¹ 1999–2005 vasaros lauko ekspedicijų medžiaga [Materiały z letnich ekspedycji terenowych 1999–2005]...

re nawet w cieniutkich sukienkach pot zrasza i których radościom jedwab gorącym dokucza”⁴².

Obrzędowy zwyczaj zakrywania włosów i twarzy przez kobiety idące w procesji ku czci św. Kazimierza prawdopodobnie miał na celu przedstawienie czystości kobiet na wzór ślubów czystości złożonych przez Kazimierza ok. 1471 r. u stóp Matki Bożej w świątyni w Częstochowie⁴³. Zaś obrzędowy zwyczaj chodzenia przez kobiety boso w procesjach ku czci św. Kazimierza jest wyrazem ascezy i pamiatką umiłowania przez królewicza Kazimierza takiego sposobu życia.

Wieś Powiewiórka znajduje się w obecnym rejonie święciańskim (lit. Švenčionys), w odległości 7 km na wschód od miasteczka Podbrodzie (lit. Pabradė) i 5 km na zachód od granicy Litwy z Białorusią. Znajdujący się tu kościół pw. św. Kazimierza wzniesiono w latach 1774–1775. Od samego początku w kościele wszystko było polskie i odbywało się po polsku⁴⁴, dopiero w czasach sowieckich, gdy wieś Powiewiórka należała do apilinki (najmniejsza jednostka administracyjna) w Podbrodziu, wprowadzono język litewski.

Zwyczaj obrzędowy polegający na oddawaniu czci skrawkom płótna, którym były okryte relikwie św. Kazimierza, ma związek przede wszystkim z oddawaniem czci miejscom świętym i relikwiom. W liturgii obrzęd oddania czci, na przykład poprzez pocałunek, jest znany w dwóch przypadkach: 1) jako wyraz szacunku (pocałunek ołtarza, księgi Pisma Świętego); 2) jako znak pokoju przed Komunią św. po zachęceniu przez kapłana słowami: „Przekażcie sobie znak pokoju”⁴⁵. Po wtóre, źródła pisane donoszą, że podczas odbywających się w dniach 28–30 maja 1922 r. z inicjatywy wileńskiego bp. Jerzego Matulewicza uroczystości obchodów 400-lecia kanonizacji św. Kazimierza w Wilnie, przede wszystkim w katedrze, kościele św. Kazimierza, innych świątyniach, a także w Miednikach i bardziej odległych kościołach diecezji, rozdawano skrawki płótna, którym były okryte relikwie św. Kazimierza. Dla szczęśliwców, którzy dostali taki skrawek, miał on przypominać świętego, który „miłującą duszą obejmował Wilno i Kraków, Litwę i Polskę”, oraz zamiary pracy pasterskiej biskupa Jerzego Matulewicza⁴⁶.

Miedniki są miasteczkiem położonym w rejonie wileńskim na 31 km szosy Wilno – Oszmiana – Mińsk, na południowy wschód od Wilna. Miejscowość Miedniki była znana już w XII w. Stał tu potężny zamek, nieopodal którego przebiegał trakt łączący Litwę z ziemiami ruskimi. Zamek miał znaczenie strategiczno-obronne. Dokładna data wzniesienia pierwszego kościoła nie jest znana, przypuszcza się, że

⁴² *Theatrum s Casimiri, in quo ipsius prosapia, vita, miracula et illustris pompa in solemni eiusdem apotheoseos instauratione...*, s. 55.

⁴³ *Tikėjimas ir gyvenimas. Knyga jaunuoliams*, Tarpdiecezjinė katechetinė komisija [Wiarą i życie. Książka dla młodzieńców. Międzydiecezjalna Komisja Katechetyczna]. Kaunas 1992, s. 139.

⁴⁴ *Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska...*, s. 260–261.

⁴⁵ A. K a j a c k a s, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokymkloms [Kościół w liturgii. Historyczny rozwój liturgii. Podręcznik dla szkół wyższych]*, Lietuvos katechetikos centras 1997, s. 37.

⁴⁶ G. G u s t a i t ė, *Šv. Kazimiero 400 metų kanonizavimo sukakties minėjimas 1922 m. [Obchody 400-lecia kanonizacji św. Kazimierza w 1922 r.]*, „Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis” [„Rocznik Litewskiej Katolickiej Akademii Nauk”], Vilnius 2002, t. 21, s. 394.

mogą to być lata 1387, 1391 lub 1413. Fundatorem kościoła Świętej Trójcy był wielki książę litewski i król polski Władysław Jagiełło, który później przekazał parafię pod zarząd Zakonu Kanoników Regularnych od Pokuty. Źródła historyczne donoszą, że w Miednikach u kanoników Kazimierz spędził ponad pół roku. Kazimierz Jagiellończyk zmarł w Grodnie podczas mszy św. 4 III 1484 r.⁴⁷ Po jego śmierci zwłoki zmarłego przez pewien czas były złożone w Miednikach i dopiero 17 VII 1484 r. ciało Kazimierza z Miednik przewieziono do Wilna, gdzie zostało pochowane w jednej z kaplic wileńskiej katedry⁴⁸. W 1832 r. władze carskiej Rosji zamknęły w Miednikach klasztor Kanoników, a w 1865 r. zabrały katolikom kościół i zamieniły w prawosławną cerkiew, która w 1910 r. uległa zniszczeniu.

Źródła historyczne donoszą, że „w Miednikach znajdują się ruiny starego zamku, w którym św. Kazimierz przez dłuższy czas zamieszkiwał; w miejscu, w którym była kaplica, gdzie św. Kazimierz się modlił, dziś stoi krzyż. Postanowiono ku czci Świętego wybudować tu kościół [pod jego wezwaniem]. W dniach 28–30 maja 1922 r. w obecności kilkutysięcznego tłumu bp J. Matulewicz poświęcił miejsce, w którym miał on zostać wzniesiony, odprawił uroczystą Mszę św., wygłosił kazanie”⁴⁹. Taka cześć oddawana św. Kazimierzowi zyskała przychyłność Stolicy Apostolskiej i w 1931 r. w miejscu starego kościoła wybudowano nowy, drewniany kościół, któremu obok starego wezwania Świętej Trójcy dodano wezwanie św. Kazimierza, jako tego, którego z Miednikami łączyły ściśle więzi⁵⁰.

Tak więc źródła zwyczajów obrzędowych, polegających na zakrywaniu przez kobiety włosów i twarzy, chodzeniu boso oraz oddawaniu czci skrawkom płótna, którym były okryte relikwie św. Kazimierza, są lokalne i obrzędy te mają na celu przypomnienie i odzwierciedlenie czystości, ascetyzmu i świętości życia św. Kazimierza.

Jeszcze inne zwyczaje obrzędowe ku czci św. Kazimierza, jak wynika z materiałów zgromadzonych podczas ekspedycji badawczych w terenie, są spotykane w innym regionie etnograficznym Litwy – na litewskiej Suwalszczyźnie, w parafii w Kuciunach, w diecezji wyłkowyskiej. Wieś Kuciuny znajduje się w odległości 12 km na południe od miasta Łoździeje (lit. Lazdijai), w pobliżu granicy polsko-litewskiej. Od 1685 r. wieś była własnością osiadłych w Grodnie jezuitów. Kościół pw. św. Kazimierza w Kuciunach został wybudowany i konsekrowany 2 XI 1907 r.⁵¹

Materiały z wypraw terenowych mówią, że w Kuciunach od dawna w święto św. Kazimierza, zgodnie z miejscową tradycją, 4 marca parafia pości i hojnie

⁴⁷ Z. Ivinskis, *Krikščionybė Lietuvoje [Chrześcijaństwo na Litwie]*, [w:] *Rinkiniai raštai [Wybrane pisma]*, t. 4, Roma 1987, s. 615–617.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Lietuvos centrinis valstybinis archyvas (LCVA) [Litewskie Główne Archiwum Państwowe], f. 1674, ap. 2, b. 28, l. 26–27.

⁵⁰ Br. Kviklįs, *Lietuvos bažnyčios, Vilniaus arkivyskupija [Litewskie kościoły, archidiecezja wileńska]*, t. 5, d. 2, Chicago 1986, s. 216, 218.

⁵¹ J. Gutauskas, *Krikščionybė Lietuvoje [Chrześcijaństwo na Litwie]*, Kaunas 1992, s. 186.

wspiera żebraków⁵². Z życia samego Kazimierza wyrasta zarówno obrzędowy zwyczaj polegający na zachowywaniu postów – „mówi się o jego pokucie: nosił włosiennicę, pościł, w nocy modlił się przy zamkniętych drzwiach kościoła”⁵³, jak i obrzędowy zwyczaj składania ofiar żebrakom – „w wieku 18 lat Kazimierz pędził życie ascetyczne, cechowała go niezwykła pobożność, czystość, wrażliwość na biednych”⁵⁴. Pochodzenie tego ostatniego zwyczaju wiąże się również z przekonaniem o skuteczności modłów zanoszonych przez żebraków. Ofiary żebrakom składano z wielu pobudek, takich jak współczucie dla biednych, przestrzeganie tradycji, przekonanie o szczególnej mocy modlitw zanoszonych przez żebraków. Żebrak mógł pomóc choremu człowiekowi lub zwierzęciu. Proszono ich o modlitwę, by lepiej się powodziło w gospodarstwie, o modlitwę o deszcz bez gradu i piorunów, a także o modlitwy w intencji zmarłych. Ludzie wierzyli, że modlitwa żebraków przynosi ulgę duszom w czyśćcu cierpiącym. Ludzie dający żebrakom ofiarę za zmarłych liczyli na ich pomoc, gdyż uważano ich za pośredników pomiędzy żywymi i zmarłymi⁵⁵.

Kościół katolicki zwyczaj ten wiąże z etyką chrześcijańską: „Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny. [...] Dawajcie, a będzie wam dane; miarę dobrą, natłoczoną, utrzesioną i opływającą wspaniałością w zanadru wasze. Odmierzą wam bowiem taką miarą, jaką wy mierzycie” (Łk 6, 36-38).

Działalność misyjna członków działającego tu Towarzystwa Jezusowego, przybliżająca wierzącym wzór życia św. Kazimierza, liturgię kościelną i jej etykę chrześcijańską, oraz nadgraniczne położenie w stosunku do katolickiej Polski, w której św. Kazimierz również był i jest uznawany za patrona, w świetle katolickiej miłości stały się pomostem łączącym obydwie narody.

W tabeli 1, opartej na materiale zawartym w artykule, podano obrzędowe zwyczaje ludowej pobożności do św. Kazimierza, ich pochodzenie oraz etniczno-kulturowe polsko-litewskie zazębianie się.

* * *

Przeprowadzone badanie pozwalają na wyciągnięcie następujących wniosków:

1. Kult św. Kazimierza na Litwie jest lokalny; św. Kazimierz w sposób szczególny jest czczony jedynie w poszczególnych regionach Litwy, posiadających zarówno więzi historyczne, jak i stosunki sąsiedzkie z Polską (Auksztota i litewska Suwalszczyzna).

⁵² 1999–2005 vasaros lauko ekspediciją medžiaga [Materiały z letnich ekspedycji terenowych 1999–2005]...

⁵³ J. Gu t a u s k a s, *Krikščionybė Lietuvoje...*, s. 32.

⁵⁴ Tamże, s. 32.

⁵⁵ 1999–2005 vasaros lauko ekspediciją medžiaga [Materiały z letnich ekspedycji terenowych 1999–2005]...

Tabela 1. Obrzędowe zwyczaje ludowej pobożności do św. Kazimierza, ich pochodzenie oraz etniczno-kulturowe polsko-litewskie zaszczepienie się

Zwyczaj obrzędowy	Miejscowość	Pochodzenie	
		lokalne	zaczepione
Obchodzenie 12 stacji drogi pobożnego żywota św. Kazimierza	Żmujdki (archidiecezja kowieńska)	–	Sztuka rycin miedziorytniczych w polskich księgach (1600 r.); wileńscy jezuici
Nabożne procesje z palmami	Zameczek-Wilno	1604 r., jezuici	–
Zasłanianie przez kobiety chustami włosów i twarzy	Powiewiórka (archidiecezja wileńska)	Od 1604 r. w Wilnie; od 1775 r. w Powiewiórcie	–
Chodzenie przez kobiety bosy	Powiewiórka (archidiecezja wileńska)	Od 1604 r. w Wilnie; od 1775 r. w Powiewiórcie	–
Oddawanie czci skrawkom płótna, którym były okryte relikwie św. Kazimierza	Miedniki (archidiecezja wileńska)	Od 1931 r., biskup wileński J. Matulewicz	–
Post	Kuciuny (diecezja wyłkowyska)	–	Liturgia kościelna; osobisty przykład z życia św. Kazimierza; bliskość z Polską
Ofiary dla żebraków	Kuciuny (diecezja wyłkowyska)	–	Etyka chrześcijańska; osobisty przykład z życia św. Kazimierza; bliskość z Polską
Leżenie krzyżem na ziemi	Bałtryszki (diecezja poniewieska)	–	Jerozolima; Polska; Wilno
Granie na sygnałowych instrumentach muzycznych	Wilno (archidiecezja wileńska), Bałtryszki (diecezja poniewieska)	–	Polska; Wilno
Śpiewanie pieśni	Żmujdki, Bałtryszki, Wilno, Powiewiórka, Miedniki, Kuciuny	–	Polska; osobisty przykład z życia św. Kazimierza

2. Na praktykę pobożności do św. Kazimierza składa się 10 zwyczajów obrzędowych. Są to: obchodzenie 12 stacji drogi pobożnego żywota św. Kazimierza; nabożne procesje z palmami; zasłanianie przez kobiety chustami włosów i twarzy oraz chodzenie boso (symbol czystości kobiet); oddawanie czci skrawkom płótna, którym były okryte relikwie św. Kazimierza; post; ofiary dla żebraków; leżenie krzyżem na ziemi; granie na sygnałowych instrumentach muzycznych oraz śpiewanie pieśni.

3. Spośród 10 wymienionych zwyczajów obrzędowych 6 pochodzi z Polski, 4 mają pochodzenie lokalne, u źródła 3 zwyczajów obrzędowych leży nauka Kościoła lub przykłady zaczerpnięte z życia św. Kazimierza.

4. Pod względem etnograficznym najbogatszy jest region Litwy Wschodniej (Auksztota): 4 zwyczaje obrzędowe odnotowujemy w archidiecezji wileńskiej, 2 – w diecezji poniewieskiej i 1 w archidiecezji kowieńskiej. Litewska Suwalszczyzna (diecezja wyłkowyska) posiada 2 zwyczaje obrzędowe. Wszystkie regiony etnograficzne łączy wspólny zwyczaj obrzędowy śpiewania pieśni.

5. Zwyczaje obrzędowe lokalnego pochodzenia: zasłanianie przez kobiety chustami włosów i twarzy oraz chodzenie boso (symbol czystości kobiet) i oddawanie czci skrawkom płótna, którym były okryte relikwie św. Kazimierza, stanowią etniczny wyraz szacunku i miłości litewskich katolików wobec św. Kazimierza.

6. Uroczyste procesje z palmami w Wilnie są spuścizną po działalności misyjnej członków Towarzystwa Jezusowego.

7. Polska kultura religijna wywarła wpływ na uformowanie się w litewskiej pobożności ludowej następujących zwyczajów obrzędowych: obchodzenie 12 stacji drogi pobożnego żywota św. Kazimierza, odmawianie modlitw i śpiewanie pieśni ułożonych specjalnie ku czci św. Kazimierza oraz używanie podczas modlitw różnych form wyrazu dźwiękowego (granie na muzycznych instrumentach sygnałowych).

Wyniki przeprowadzonej analizy uzasadniają postawioną na początku hipotezę, iż obrzędowe zwyczaje pobożności do św. Kazimierza są obeliskiem duchowości Polaków i Litwinów i odzwierciedlają pamięć walk o wolność religijną przeciwko pogaństwu, protestantyzmowi, islamowi oraz prawosławiu. Wpływ na to wywarły historyczne wydarzenia geopolityczne, a także działalność na Litwie bractw i kolegów jezuitów oraz ich misje i zakres tych misji.

Z języka litewskiego przełożył *Wojciech Sawicki*

ETHNO-CULTURAL CONTACTS BETWEEN POLISH AND LITHUANIAN RITUAL CUSTOMS IN DEVOTIONS TO ST. CASIMIR

S u m m a r y

Traditional folk devotional practices in nowadays Lithuania are found in the Church calendar, among the prayers, hymns and songs of national feasts, memorable days or additional devotions (Hours of Our Lady, the Rosary of Our Lady and of Jesus' Name, performed orally or by singing, Samogitian Calvaries, Stations of the Cross, Lamentations on the Passions of Christ and Mourning Psalms in commemoration of the dead. Among them, there are special feasts of different Lithuanian saints and the blessed. In the course of centuries, Lithuania had a lot of prominent people, wise rulers, brave men or sages. Among them there are blessed archbishop George Matulaitis and Michael Giedraitis who are on the way to beatification, but so far not proclaimed as saints. The only Lithuanian saint is St. Casimir.

There are quite a lot scientific theological, historical, art research (iconographic) materials about the cult of St. Casimir either in Lithuania, or all over the world, but practically there no materials about the folk devotions and rituals, concerning St. Casimir.

Historical sources claim the cult of St. Casimir to be of local origin, i.e., worshiped only in separate regions, having either historical or neighbouring contacts with Poland. Historical facts confirm that: Pope Clement VIII by his breve (1602 XI 07) raised the feast of St. Casimir in Lithuania and Poland to a higher liturgical degree (sub ritu dublici), in other words, proclaimed his cult as local, i.e., for Lithuania and Poland. His successor, Pope Paul V, made it universal and included St. Casimir's prayers into the Missal and breviary. In 1636 Pope Urban VIII proclaimed St. Casimir the patron of Lithuania, and allowed his feast to be celebrated with solemn liturgy. That is why he bears the name *Magnus Ducatus Lituanius*.

As there are close Catholic contacts between Poland and Lithuania, the aim of the research is to reveal ethno-cultural contacts of St. Casimir's devotional practices in Poland and Lithuania. In order to reach the purpose, such tasks were raised: firstly, to reveal St. Casimir's devotional practices in Lithuania; then, to set the origin of these practices and their intercultural ethnic ties.

The research done allows to make such conclusions: firstly, the cult of St. Casimir in Lithuania is of local origin, i.e., he is worshiped in separate Lithuanian regions, having either historical, or neighbouring contacts with Poland (Highlands and Suvalkija); secondly, St. Casimir's devotions consist of 10 customs. They are: 12 stations of St. Casimir's pious life, processions with palms; women, hiding their hair and faces under a kerchief and walking afoot as a symbol of chastity; a cloth, that vested St. Casimir's relics, put into pieces and venerated; fasting; giving alms to the beggars; lying cruciform on the ground, playing with signal musical instruments and singing of hymns; thirdly, from 10 ritual customs, 6 are of Polish origin, 4 – of local origin, 3 – from the teachings of the Church or the personal life of St. Casimir; fourthly, the most ethnographically rich region is eastern and south-eastern Lithuania (Highlands and Dzūkija): 4 are in Vilnius diocese, 2 – in Panevėžys diocese and 1 – in Kaunas archdiocese. Suvalkija (Vilkaviškis diocese) has got 2 ritual customs. All the ethnographic regions have a common ritual custom – singing of hymns. The fifth thing is ritual customs of local origin: women, hiding their hair and fac-

es under a kerchief and walking afoot as a symbol of chastity, a cloth, that vested St. Casimir's relics, put into pieces and venerated. Using of these customs witness the respect and love of Lithuanian Catholics to St. Casimir. The sixth thing is that, during the missions of Jesuit sodality, came solemn processions with the palms in honour of St. Casimir. And the last conclusion is that Polish religious culture influenced Lithuanian folk devotions in forming such ritual customs as: walking of twelve stations, devoted to St. Casimir's pious life, special prayers, said to his honour, singing of special hymns or other sonic expressions, like playing the signal instruments.

The results of the research prove the thesis, that devotions to St. Casimir are the obelisk of Polish and Lithuanian spirituality, a symbol of fights for religious freedom, against paganism, Protestantism, Islam and Orthodoxy. They were influenced by the historical – geopolitical situation, by the Jesuit order in Lithuania with their sodalities, colleges and wide area of their missions.

Translated into English by *Marija Krunkaitytė*